

ŠOLSKI PRIJATEL.

Izhaja vsak torek na pol pol in velja na leto 2 fl. 12 kr. po pošti, 1 fl. 36 kr. brez pošte.

Číslo 27.

V torek 5. julija 1853.

II. tečaj.

Tonček v šoli.

Tonček. Drugotečajarji velike pismenke pišejo, pa povem, da marsiktero že jaz poznam, ki jo na tabli vidim. Male in velike pismenke so si jako podobne.

Oče. Res je taka — pa le pri nekterih; ravno te morajo g. učitel izbrati in jih narprej učiti, potem še le une.

Tonč. Pisali so drugotečajarji tole:

S S Š C Č Z Ž

Salomon, Samuel, Slovenec, Sava, Šiman, Štefan, Šibenik, Šumava, Caharija, Cecilia, Celovec, Cirknica, Zlatoust, Zader, Zila, Zemuni, Želko, Žiga, Žid, Žatec, Žumberk.

Nam so pa dones spet lepih reči od živali povedali. Atej! že vem, kaj so *domače* alj hišne in kaj so *divje* alj gorne živali. Našteli smo veliko žival vsih sort, tacih, ki jih doma pri hišah vidimo, in tudi tacih, ki v gori živijo. Potem so g. učitel takole prašali; kaj mislite, kako moremo tiste živali imenovati, ki doma med ljudmi in pri hišah živijo?

Oče. Čakaj! bodem jaz poskusil povedati. Mislim, da bomo te živali imenovali *domače* alj hišne živali; une pa, ki v gori na samem prebivajo, *divje* alj gorne živali.

Tonč. Prav je! tako so tudi g. učitel rekli. Potem so nas križema popraševali, da so se prepričali, ali smo dobro zapopadli.

Oče. Koliko pismenk ste se pa dones naučili?

Tonč. Spet dve pismenki, ki ste si spet po glasu in podobi močno podobne, kakor unokrat s in š. Takole so začeli: Pridne bčelice ja poznate, tiste hudobne šeršane tudi, ki tako hudo piknejo. Alj se nič ne sliši, kedar kaka bčelica, kak šeršan alj pa

kak keber memo naših ušes ferka? Sliši se nekaj, poskusi ti tako narediti Lojzej? Res je, se sliši 'zzzz. Le prav rahlo, to ni glas 's, ki ga že znate, to je nov glas, je glas 'z. Pri vas Mina imate še le nektere mesce staro deklico, kam pa jo mama hajat devajo? kako se pravi tisto? Prav! se pravi *zibel*. Ko rečem počasno z - - i, kaj slišiš? Da! slišiš glasnico *i* in novo tihnico 'z pred njo. Kaj je streha proti hiši, povej mi Boštej? Streha je proti hiši *zunajni* hišni del. Ko rečem: *zunaj*, koliko je slovka, alj je že beseda? Poslušaj: z - - u, kaj si slišal? Dobro! glasnico *u* in pred njo tihnico 'z. — Kak je tvoj jopič Štef, le ga poglej. Prav imaš! tvoj jopič je *zelen*. Ko rečem: z - - - e, kaj slišiš? Rešen! glasnico *e* in pred njo tihnico 'z. — Kaj je to, na kar kažem, povej mi Meta? To so *zobi*. Poslušaj: z - - - o, kaj slišiš? Slišim glasnico *o* in tihnico 'z pred njo. — Kako je temu ime, le poglej Nac? To je *zapač*. Z česa pa je, kdo ga nareja? Ko rečem: z - - - a, kaj si slišal? Sem slišal glasnico *a* in pred njo tihnico 'z. — Sedaj pa le v klop, bomo tihnico 'z tudi pisali, pa dobro pazite, ta je malo bolj zavita. Glejte! naredim tenko čerto, jo zverhaj malo zavijem, da postane pika, potegnem pošev tanjko čerto, ravno tako navzdol, pridenem zraven debelo čerto s tanjkim repičem, to je potem tihnica 'Z, lejte jo, ta je za pisanje huda, pa že pojde. —

Uršej! povej mi tihnico 'z? Dobro! sedaj pa ustnice malo bolj stisni in okrogle naredi, poglej sem — in povej spet tihnico 'z, bodemo slišali spet nov glas, le prav rahlo. Še ti tako naredi, ti tudi. — Povej mi Lenc? kako se pravi eden tak las, ki jih konji v repi imajo. Da! tak las se pravi *žima*. — Kaj pa dobijo atej na rokah, ko dolgo derva sekajo. Res! dobijo *žule*. Kako pa rečeš Neček, ko bi rad piti imel. Rečem: Mama! prosim, dajte mi piti, sem *žejen*. Kaj pa devajo mama v župo, da je lepo rumena in dobro diši, alj si že vidila Nežika? Tete! *Zofran* devajo mama v župo. — Kako pa se pravijo tiste živali, ki po lužah plavajo in tako reglajo. Res je; to so krote kako pa se rečemo? *Zabe* so, tako tudi pravimo. Lehko smo glas 'ž najdlji in povedali glasnico, ki za tihnico 'ž stoji.

Oče. Pisati je pa tihnica 'ž še ložej. Ni treba nič drugega, kakor nad tihnico 'z klukico postaviti, takole ž.

Tonč. Tudi g. učitel se tako djali. Celo uro smo pisali dve nove tihnici in tudi v poprejšnih se urili. Zato smo tole pisali: ze le ni na, ju ži na, no ži, že li mo, za ne se mo, zi ja lo, že-ja, ža lu je mo, o že ma jo, mi ši, še ma, u ši, me le mo, mi za.

Oče. Prej ko ne ste tudi povedati morali, koliko slovki ima ta alj una beseda, ktere glasnice in tihnice so v tej alj unej slovki?

Tonč. To moramo vselej in prav dobro povedati, to je jako imenitno, pravijo gosp. učitel.

Nekaj od ljubih živalic.

(Dalje.)

3. Drob.

Drob ima tri poglavitne dele, ti so:

Želodec, serce, in možgani s čutnicami.

1. Želodec.

a) Tudi *goltanec* je vedeti treba. Goltanec (Schlund) je na dva kraja razdeljen, jeden del je *ješčnik*, po katerem jedi v želodec gredo, drugi je *gerlo*.

b) *Želodec* je debel, vlačiv in kožast žakelj; jed, ktero smo mi poprej s zobmi prežvekovali, pridere v želodec, da se prekuha. To se pa tako zgodi. U notranjih straneh želodca so gobaste žleze. Z tih pride močen sok v želodec in se s jedjo zmeša. U spodnjem delu želodca je v eni mošni žolč, to je temno zelena tekočina, ktera se v *jetrah* nareja.

Želodski sok in žolč spremeni to jed v rujavkasto kašo, želodec se tako premikuje, da njegove notranje strani to kašo zmeraj tako dolgo ribajo, da se v želodcu zriba in dobro premeša. En del od tega kašnega soka se v kerv, in drugi v mlečino spremeni; kako da se to zgodi, ne moremo zapopasti. Kar je pa nepotrebna, gre v čeva, ktere na želodcu visijo in v trebuhu leže. Skoz čeva se vse odpravi, kar je preveč alj za nič. Zavaljo tega se vleče od želodca vun do končnika skoz čeva neka mokra žleza, ktera se v nas tako premikuje, kakor želodec, brez da kaj občutimo.

Na levi strani od želodca u spodnjem trebuhu je *vränica*, gobasta pa precej trdna reč, skoz katero se voda v obist in v mehür upravlja.

Skoz to, da se notranje strani želodca ribajo, in se od želodskega soka napolnujejo, občutimo, da smo *lačni*. Kder pa tudi tega soka začne zmankovati, začne v želodcu žgati, želodec od vsih strani soka na se vleče, jezik, usta postanejo suhe in mi kakor tudi živali občutimo, da smo *žejni*. Lakota in žeja veliko človeškemu trupu škodvate, ker ga slabite.

Čveteronogate prežvekovavne živali imajo štiri želodce. Ptice požro jed v golžún (Kropf), tukaj se zmeči, in pride potlej v želodec.

2. Drugi poglavilni del droba je serce s kervnicami in žilami, ki se sedaj bolj debele, sedaj bolj drobne in tanjke po celem truplu razprostirajo. Nabrana kerv pride v obe serčne čumnati (Herzkammern); ker se pa serce, katero nič družiga ni, kakor mesena mišica, zmeraj skerčuje in razteguje, tudi kerv v dve velike žili naprej goni, in serc prvič v *pluča* (Lunge). Pluča so nježen, gobast del trupla, kateri v persih leži. Skoz gerlo alj dušnik, ki zraven ješčnika leži in se s plučami skup derži, pride zrak v pluča (jih raztegne), in okreпча kerv s kislicom, kateri je s zrakom vred v pluča prišel. Zrak, ki je sedaj za nič več, se spet iz pluč potisne, in pluča se skerčijo. Poskusite! Prav globoko sapo na se potegnite, persi se bojo razširile, — sedaj se pa oddihnite, persi bojo vpadle.

Kerv se neizrečeno hitro po vsih žilah skoz vse ude in telesne dele raztáka. (To, da se želodec in čeva zmeraj pregibajo, stori, da je naše truplo gorko.)

3. Tretji poglavilni del droba so možgani in čutnice. Odtod pride, da občutimo in živimo. V nar tanjših niticah se čutnice raztegujejo vun do zunajne kože. Čutnice storijo, da mi in živali občutimo, če je merzlo, toplo, gorko, če nas kdo tepe itd. Vse, kar kako čutnico zadene, vse se po ravno tej čutnici naglo pri tej priči oznani do možganov, kjer se, bi rekel, vse naše življenje staka.

(Dalje sledi.)

Pastirček.

Matičku so oče in mati umerli. Šel je k nekemu kmetu služiti in je krave pasel. Vsaki dan jih je zgodaj na pašo v planine bližnega gojzda gonil. V zgornji planini si je naredil lepo kočico, da je ob deževnih in vročih dneh pod streho in senco hodil.

Tukaj je med tem, ko se je živinca pasla, sedel in zmiraj kaj delal. S svojim nožkom je znal mnoge reči izrezovati. Narejal je žlice, kuhavnice, muhavnike, igrače in druge take reči. Nekaj je prodal, nekaj pa svojim prijatlom podaril. Tudi bukvice je večkrat sabo vzel in lepe povestice bral. Zraven je veselo pel in žvižgal in je zmiraj dobre volje bil. Tako mu je dan za dnevom prijetno minul.

Bil je vroč poleten dan. Sonce je pripekalo, da še nikoli tako. Matiček sedi po navadi v svoji kočici in dela. Vročina ga prevzame, začne dremati in terdo zaspi. — Ko se zopet zbudi, je že solnce zahajalo. Prestrašen poskoči gori in pogleda po svoji čedi. Okoli in okoli vse prehodi in preišče, toda živinice ni bilo nikjer ne viditi ne slišati. — Zna biti, da je šla živina sama domu, pravi sam pri sebi, in teče naravnost domu. Ko k domu pride, pogleda v hlev, toda hlev je še prazen. Boji se, da bi ga domačih kdo ne vidil in po živini ne prašal, tedaj se verne hitro zopet nazaj, ter leta in kliče sem in tje po gojzdu, da mu je vroče bilo, in vendar živine ne more nikjer zaslediti in dobiti. Solnce je že popolnoma za goro se skrilo, ter se je že mračiti začelo. Matiček še zmiraj po gojzdu bega, in sam ne vé kam in kako. Zmiraj tamnejša in gostejša je goščava, in kmalo se vleže gosta megla okoli in okoli. Naredi se noč in terda tema. Prestrašen in vtruden pastirček si ne vé ne naprej ne nazaj pomagati. Na tla se vsede in glasno zdihuje in joka. Nobeden ga ne sliši, da bi mu pomagal prišel. Priporoči se ljubemu Bogu, da bi ga varoval in mu pomagal, se uleže na mah, in ker je bil že silno truden in zdelan, se kmalo umiri in zaspi. —

Kmalo potem, ko je Matiček zopet od doma v gojzd za živino šel, so res prišle in primukale krave po drugi poti domu. — Ker pa Matička le dolgo ni bilo, se je jelo vsim čudno zdeti. Gospo-

dar ukaže hlapcom, da naj ga iskat gredo. Iskali in klicali so ga okoli in okoli po gojzdu, toda Matiček je bil že takrat predaleč, da bi bil slišati mogel. Prišli so tedaj prazni nazaj in brez da bi bili kaj zvedeli.

Drugi dan je zopet lep dan. Ko se Matiček v gojzdu zbudi, je že solnce sijalo. Kakor da bi mu se že sanjalo, ogleduje gori in doli pred sabo, in kmalo se zopet spomni, da je zašel in da je v neznanem gojzdu in da sam ne vé kje da je. Zopet gre naprej in sam ne vé kam. Žejen, lačen in utrujen ne more že več hoditi. Oj, ljubi Bog! zdihuje milo, daj mi zopet priti k hišam in ljudem! Če bom tukaj ostati moral, oj gorje meni! —

Ko le še zdihuje in joka, se mu zdi, da od daleč sekati sliši. Bolj natanko posluša, in gre naravnost za glasom, k dervarju pride, ga pri tej priči spozna. Bil je neki hlapec iz sosednje vasi, ki je pred nekoliko časom tudi ravno pri tem gospodarju z Matičkom služil. Kaj vendar je tebe, ljubi moj Matiček, sem tako daleč v gojzd prineslo? ga praša začudeni dervar.

Matiček pové vse natanko, kako se mu je zgodilo, in ga prosi, da bi mu pot pokazal. Ker je bil dervar tudi že namenjen domu iti, gresta zdaj oba skupaj v vas nazaj, in Matiček je prišel zopet srečno domu k svojemu gospodarju. — Doma so ga bili vsi zelo veseli, in gospodar je djal: Sam Bog ti je pomagal po dervarju iz neznanega gojzda. Če bi tega ne bil dobil, bi se ti bilo slabo godilo. Zato nikar nikoli ne pozabi, ljubi Matiček, da boš vselej v vsaki sili napred Boga na pomoč prosil, njega, ki je vselej pri nas, in nam tudi vselej pomagati zamore, in nam rad pomaga.

K Bogu kliči v vsaki sili

On povsod je Oče mili.

A. Praprotnik.

Dar revne ženke.

V starich časih je silno mogočen kralj k časti božji lepo cerkev sozidati vkažal, in nobeden ni smel za cerkev ne vinarja dati. Kralj je vse sam plačal. Ko je cerkev dodelana bila, je vkažal na marmor z zlatimi pismenkami zapisati, da je on sam cerkev so-

zidal in nobeden drugi še vinarja ni zanjo plačal. Čez noč se pisanje spremeni in namesto kraljevega imena stoji na marmoru ime vboge ženke.

Drugo jutro se vsak, ki v cerkev pride, čudi, kako da je vboga ženka tako lepo cerkev sozidati mogla. Kralj to zvedeti, vkaže ime žene izsekati in svoje vsekati, tako se je zgodilo v drugič in trekič. Kralj si misli, da božja roka piše, in pokliče ženkico k sebi. Strahoma pride ženka h kralju. On ji reče: Ali nisi slišala moje zapovedi, da ne sme nobeden nič za cerkev dati. Ženka na kolena pade rekoč: Imejte vsmiljenje z mano, mogočni kralj! Jaz sim zlo revna, za druge predem in se tako borno preživim. Enkrat sim en krajcar zaslužila, rada bi ga bila za cerkev dala ali nisim ga smela. Tedaj sim kupila za en krajcar sena in sim ga volam potresla na pot, po kateri so k cerkvi kamnje vozili. Kralj to od ženkice slišati, spozna, da je Bogu bolj dopadel ženke krajcar kakor kraljevi zlati.

Bog visoke ponižuje

In ponižne povišuje.

Triglavski.

Zakonoša.

Zastran dolžnosti šolskih varhov, (patronov), varhovske doneske tudi še dalej odrajtovati.

Več šolskih varhov Koroške kronovine se je gledé na nek ukaz, ki ga je visoko ministerstvo za bogočastje in uk čez nek posamezen primerlej za Štajersko kronovino 22. Aprila 1851 izdalo, na enkrat vstavilo ali vperlo, varhovskih doneskov k šolskim potrebam še dalej odrajtovati. Zraven je jih tudi nekaj pri-stavilo, da so berš pripravljene se varhovskih pravic odpovedati.

Ta reč se je od tukajšne poglavarije visokemu ministerstvu za uk in bogočastje naznanila in taisto je na to z razpisom 15. sept. 1852 št. 6782 naslednje zavkazalo:

Deželna šolska oblastnija se imá v tej reči natanjčno za-časne naredbe ministerstva znotrajnih opravil 10. junija 1849, št. 3956, in tukajšnega razpisa 3. septembra 1849, št. 5663, držati. Po tukajšnjem, deželnej šolskej oblastnii na Štajerskem, izdanem

razpisu 21. aprila 1851, št. 2365 se ima izjemoma le samo v tistih primerlejih ravnati, kjer je jasno dokazano, da šolski varh ni v stanu, tistega zneska plačevati, ki za zidanje ali popravljanje šole njemu plačati pride in kjer se za daljno podučevanje neobhodno potrebno skaže, da se šola popravi. V tih izjemnih primerlejih ima deželna oblastnija preiskati, kakó se ima za daljno podučevanje potrebna poprava šole poravnati in na koga tisti znesek prenesti, ki ga po postavi varh plačati ima. Te znesek se praviloma le na šolsko občino prenesti more; zakaj ravno občini donaša šola naj večo korist. Zatorej jej mora tudi posebno na tem ležati, da se šola v takem stanu obderži, da se v njej še dalej podučevati more. Tisti znesek, ki ga šolski varh ne plača, se zamore, kadar to občina hoče, na taisto z prideržkom pravice prenesti, da sme ona ob svojem času od varha tisti znesek, ki se je za njega potrošil, s pravno veljavnostjo nazaj stirjati, kolikor bo namreč on k temu po postavi zavezan, ki jo gre čez vredjenje varhovskih bremen pričakovati. V tem namenu, se varhovskih odrajtvil znebiti, šolsko varstvo nazaj položiti, se posebno v tistih primerlejih po nikakoršnem ne more zgoditi, kjer je šolsko varstvo s cerkovnim varstvom združeno in šolska služba s službo cerkovnika in organista zjedinjena.

Ta visoka ministerska naredba se knezoškofijskemu svetovavstvu in c. k. okrajnim glavarijam naznani, da se ve in v vsih primerah natanjčno spoluje, kakor tudi da se podložne oblastnije podučijo.

Društvo sv. Mohora.

* Že iz *Tersta* se je nekdo v „Novicah“ oglasil, da mu predlog „Novic“ zastran našega društva skoz in skoz dopade. Tudi iz *Gorice* nam sloveč domorodec piše: Zastran predloga, ki smo ga v *Novicah* brali, Vam moram reči, da sva jaz in g. P. blizo ene misli, to je, da nama predlog skorej ves dopade, samo to je premisliti, da, ako se vse v njem rečeno vresniči, bi vtegnulo več naših družtvenikov odstopiti, ker bi po tem takem veliko več plačevali, kakor bi v bukvah povrnjenega dobivali.